

บทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในการกำกับดูแลสหกรณ์อิสลามในประเทศไทย:

มุมมองจากการบริหารจัดการสหกรณ์

Received: January 20, 2025, Revised: April 24, 2025, Accepted: April 25, 2025

อริศ หัสมา¹ รัช นุ้ยพอม² อัลอามีน มะแต³ อัदनัน อัลฟาริตีย์⁴ ฮากิม เจะนิ⁵

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ การวิจัยนี้มุ่งประเมินบทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามของประเทศไทย โดยใช้กรอบชะรีอะฮ์ภิบาลขององค์กรการบัญชีและการสอบบัญชีสำหรับสถาบันการเงินอิสลาม (AAOIFI) และคณะกรรมการบริการทางการเงินอิสลาม (IFSB)

วิธีการศึกษา ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาสหกรณ์อิสลาม 13 แห่งในพื้นที่ 6 จังหวัดภาคใต้ แบ่งเป็นสหกรณ์ขนาดใหญ่ 5 แห่ง ขนาดกลาง 3 แห่ง และขนาดเล็ก 5 แห่ง โดยสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 25 คน

ผลการศึกษา พบว่าขนาดของสหกรณ์มีผลต่อโครงสร้างและประสิทธิภาพการทำงานของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ สหกรณ์ขนาดใหญ่มีระบบที่เป็นทางการแต่อาจขาดความเป็นอิสระ สหกรณ์ขนาดกลางมีความยืดหยุ่นแต่มีความท้าทายด้านการประสานงาน ส่วนสหกรณ์ขนาดเล็กมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรแต่ได้รับมุมมองที่เป็นกลางจากที่ปรึกษาภายนอก นอกจากนี้ยังพบปัญหาสำคัญคือการขาดกรอบกฎหมายที่ชัดเจน ไม่มีระบบการตรวจสอบด้านชะรีอะฮ์ที่เป็นทางการ มีความแตกต่างด้านคำตอบแทน และมีความท้าทายในการบูรณาการหลักการกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์เข้ากับหลักบรรษัทภิบาล

การนำผลวิจัยไปใช้ ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนารอบกฎหมายและแนวทางการกำกับดูแลที่เหมาะสมกับขนาดสหกรณ์และบริบทของประเทศไทย รวมถึงการสร้างมาตรฐานการดำเนินงานของสหกรณ์อิสลามที่สอดคล้องกับขนาดและทรัพยากรที่มี

คำสำคัญ ที่ปรึกษาชะรีอะฮ์, สหกรณ์อิสลาม, ชะรีอะฮ์ภิบาล, การเงินอิสลาม, ประเทศไทย

¹ Ph.D. (Economic Development) อาจารย์ประจำ คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

² Ph.D. (Islamic Banking and Finance) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
tawat.n@psu.ac.th

³ M.Sc. (Finance) นักวิจัยอิสระ alaminmatae756@gmail.com

⁴ M.Sc. (Finance) อาจารย์ประจำ คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี alfadnan@gmail.com

⁵ M.Sc. (Management) อาจารย์ประจำ คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี hakimftu@ftu.ac.th

The Role of Shari'ah Advisors in Overseeing Islamic Cooperatives in Thailand: A View from Cooperatives' Management

Aris Hassama¹ Tawat Noipom² Al-amin Matae³ Adnan Alfariti⁴ Hageem Cheni⁵

Abstract

Objective: This research aims to evaluate the role of Shari'ah advisors in Islamic cooperatives in Thailand using the frameworks of Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) and Islamic Financial Services Board (IFSB).

Methodology: This qualitative research studied 13 Islamic cooperatives across six provinces, comprising five large, three medium, and five small cooperatives, through in-depth interviews with 25 key informants.

Research Findings: The study found that cooperative size significantly affects Shari'ah advisors' structure and effectiveness. Large cooperatives have formal systems but may lack independence, medium-sized cooperatives offer flexibility but face coordination challenges, and small cooperatives have resource limitations but benefit from external advisors' neutral perspectives. Common challenges include the lack of a clear legal framework, absence of formal Shari'ah audit systems, varying compensation structures, and difficulties in integrating Shari'ah governance principles with existing cooperative governance guidelines.

Contributions: The findings can be applied to develop legal frameworks and governance guidelines suitable for Thailand's context, as well as establish operational standards for Islamic cooperatives that align with their size and available resources.

Keywords: Shari'ah Advisor, Islamic Cooperative, Shari'ah Governance, Islamic Finance, Thailand

¹ Ph.D. (Economic Development) Lecturer, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus

² Ph.D. (Islamic Banking and Finance) Assistant Professor, Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University Pattani Campus, tawat.n@psu.ac.th

³ M.Sc. (Finance) Independent Researcher, alaminmatae756@gmail.com

⁴ M.Sc. (Finance) Lecturer, Faculty of Liberal Arts and Social Sciences, Fatoni University, alfadnan@gmail.com

⁵ M.Sc. (Management) Lecturer, Faculty of Liberal Arts and Social Sciences, Fatoni University, hakimftu@ftu.ac.th

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาการเงินอิสลามมีการเติบโตอย่างรวดเร็วทั่วโลก โดยมีอัตราการเติบโตเฉลี่ยประมาณร้อยละ 10-12 ต่อปี (World Bank & Islamic Development Bank Group, 2017) และคาดการณ์ว่าจะมีมูลค่าสินทรัพย์รวมทั่วโลกสูงถึง 4.5 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐภายในปี 2022 (Reuters, 2023) การเติบโตอย่างก้าวกระโดดนี้ได้นำมาซึ่งความท้าทายใหม่ ๆ ในการกำกับดูแลสถาบันการเงินที่ดำเนินงานตามหลักชะรีอะฮ์ ในประเทศไทยที่มีประชากรมุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อยที่สำคัญประมาณร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมดก็มีระบบการเงินอิสลามที่ได้พัฒนาขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยนอกจากธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นสถาบันการเงินหลักแล้ว สหกรณ์อิสลามที่กระจายตัวอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ได้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน เพื่อตอบสนองต่อโจทย์การเข้าถึงทางการเงินที่สอดคล้องกับความเชื่อของมุสลิม

ผู้ใช้บริการทางการเงินอิสลามจะมั่นใจว่าการดำเนินการของสถาบันการเงินสอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์หรือไม่ นั่นบทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง พวกเขาไม่เพียงแต่ต้องรับประกันว่าการดำเนินงานของสหกรณ์สอดคล้องกับหลักการอิสลาม แต่ยังต้องนำทางสหกรณ์ผ่านความซับซ้อนของระบบกฎหมายและการกำกับดูแลของไทย อย่างไรก็ตาม ยังมีคำถามที่สำคัญเกี่ยวกับขอบเขตอำนาจ ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในการกำกับดูแลและปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้ ความท้าทายนี้ยิ่งทวีความซับซ้อนขึ้นเมื่อพิจารณาถึงความหลากหลายในขนาดและทรัพยากรของสหกรณ์อิสลามในประเทศไทย

การกำกับดูแลสถาบันการเงินอิสลามหรือที่เรียกว่าชะรีอะฮ์ภิบาล (Shari'ah Governance) จึงเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยหมายถึงระบบที่สถาบันการเงินอิสลามใช้เพื่อกำกับดูแล ควบคุม และตรวจสอบให้การดำเนินงานทั้งหมดสอดคล้องกับหลักการของศาสนาอิสลาม ระบบนี้ครอบคลุมทั้งโครงสร้างองค์กร กระบวนการ และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการรับรองการปฏิบัติตาม หลักชะรีอะฮ์ในทุกกิจกรรมของสถาบัน ความสำคัญของชะรีอะฮ์ภิบาลมีรากฐานมาจากหลักคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอาน

ความว่า: "ผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีเพื่ออัลลอฮ์ เป็นพยานด้วยความเที่ยงธรรมและจงอย่าให้การเกลียดชังพวกหนึ่งพวกใดทำให้พวกเจ้าไม่ยุติธรรม จงยุติธรรมเถิด มันเป็นเรื่องที่ใกล้กับความยำเกรงยิ่งกว่า และจงยำเกรงอัลลอฮ์เถิด แท้จริงอัลลอฮ์นั้นทรงรอบรู้อย่างละเอียดในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำกัน" (al-Mā'idah, 5:8)

โองการนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของความยุติธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินกิจการ ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของชะรีอะฮ์ภิบาล นอกจากนี้ ในซูเราะฮ์ อัล-อันอาม อายะฮ์ที่ 165 ยังกล่าวไว้ว่า: "และพระองค์นั้นคือผู้ที่ทรงให้พวกเจ้าเป็นผู้สืบแทนในแผ่นดิน และได้ทรงเทิดบางคนของพวกเจ้าเหนือกว่าอีกบางคนหลายชั้น เพื่อที่พระองค์จะทรงทดสอบพวกเจ้าในสิ่งที่พระองค์ทรงประทานแก่พวกเจ้า..." (al-An'ām, 6:165) (Alumni Arab Students Association of Thailand, 2022) โองการนี้สะท้อนถึงแนวคิดของความ

รับผิดชอบและการตรวจสอบได้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบชะรีอะฮ์บิบาลในสถาบันการเงินอิสลาม ด้วยเหตุนี้ การนำหลักชะรีอะฮ์บิบาลมาใช้ในสหกรณ์อิสลามจึงไม่เพียงแต่เป็นการปฏิบัติตามข้อกำหนดทางการเงินเท่านั้น แต่ยังเป็น การปฏิบัติตามหลักศรัทธาและจริยธรรมอิสลามอย่างแท้จริง ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดในการสร้างความยุติธรรมและความเจริญรุ่งเรืองให้แก่สังคมมุสลิมและสังคมโดยรวม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชะรีอะฮ์บิบาล (Shari'ah Governance) มีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำกับดูแลสถาบันการเงินอิสลาม Hasan (2009) ได้นิยามว่าเป็น "ระบบที่ครอบคลุมกระบวนการและโครงสร้างองค์กรที่ใช้เพื่อรับรองว่าทุกกิจกรรมของสถาบันการเงินเป็นไปตามหลักการของศาสนาอิสลาม" (p.1) วิวัฒนาการของแนวคิดนี้สามารถย้อนกลับไปได้ถึงการก่อตั้งธนาคารอิสลามแห่งแรกในทศวรรษ 1970 แต่การพัฒนาอย่างเป็นระบบเริ่มเห็นได้ชัดในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 มาตรฐานสากลในการกำกับดูแลด้านชะรีอะฮ์ โดยเฉพาะจากองค์กรการบัญชีและการสอบบัญชีสำหรับสถาบันการเงินอิสลาม (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions: AAOIFI) และคณะกรรมการบริการทางการเงินอิสลาม (Islamic Financial Services Board: IFSB) มีบทบาทสำคัญในการสร้างความสอดคล้องและความน่าเชื่อถือให้กับสถาบันการเงินอิสลามทั่วโลก งานวิจัยจำนวนมากระบุว่า การใช้ชะรีอะฮ์บิบาลส่งผลอย่างมากต่อผลประกอบการของสถาบันการเงินอิสลาม (Alsartawi et al., 2021; Wahab & Roslan, 2021; Albarrak & El-Halaby, 2019) อย่างไรก็ตามการนำมาตรฐานเหล่านี้ไปใช้ในแต่ละประเทศอาจมีความท้าทาย เนื่องจากความแตกต่างของกรอบกฎหมายและบริบททางสังคม ด้วยเหตุนี้บทบาทที่ปรึกษาชะรีอะฮ์จึงถือเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนระบบการกำกับดูแลโดยชะรีอะฮ์นี้ Garas & Pierce (2010) ระบุหน้าที่หลักของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ ได้แก่ การออกฟัตวา (คำวินิจฉัยทางศาสนา) การตรวจสอบการปฏิบัติงาน และการให้คำปรึกษาในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ ๆ อย่างไรก็ตาม Malkawi (2013) ชี้ให้เห็นถึงความท้าทายในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งรวมถึงความขัดแย้งทางผลประโยชน์และการขาดอิสระในการตัดสินใจ

ในบริบทของประเทศไทย สหกรณ์อิสลามได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการให้บริการทางการเงินที่สอดคล้องกับหลักศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้ซึ่งมีประชากรมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก สหกรณ์เหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นช่องทางให้ชาวไทยมุสลิมสามารถปฏิบัติตามหลักศาสนาในด้านการเงินเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนมุสลิมในพื้นที่อีกด้วย แม้ว่าสหกรณ์อิสลามจะไม่ได้ถูกจัดอยู่ในประเภทสหกรณ์หลักทั้ง 7 ประเภทของประเทศไทย แต่ได้ถูกจัดให้อยู่ภายใต้ประเภทสหกรณ์ออมทรัพย์และสหกรณ์บริการ (Sulong & Laheem, 2018) ลักษณะเฉพาะของสหกรณ์อิสลามคือการรวมกลุ่มของสมาชิกมุสลิมและการดำเนินงานทางการเงินที่สอดคล้องกับหลักศาสนาอิสลาม โดยตลอดระยะเวลาเกือบ 40 ปีที่ผ่านมา สหกรณ์อิสลามในประเทศไทยได้เติบโตและขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2567 จำนวนสหกรณ์อิสลามทั่วประเทศ มีจำนวน 44 แห่ง รวมสาขาของสหกรณ์จำนวน 35 แห่ง รวมจำนวนสหกรณ์อิสลามทั้งสิ้น 79 แห่ง มีทุนดำเนินการรวมประมาณ 13,600 ล้านบาท จำนวนสมาชิกทั้งสิ้น 306,750 คน (Cooperative Promotion Department, n.d.) การเติบโตนี้ นำไปสู่การ

รวมตัวเป็นเครือข่ายสหกรณ์อิสลามแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2545 เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพ ความร่วมมือ และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน

ในด้านการกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์ สหกรณ์อิสลามในประเทศไทยมีโครงสร้างการจัดการที่เป็นเอกลักษณ์ โดยทั่วไปจะประกอบด้วยคณะอนุกรรมการชะรีอะฮ์ (Shari'ah Advisory Sub-committee) ซึ่งทำหน้าที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์และบริการทางการเงินทั้งหมดของคณะอนุกรรมการนี้ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านอิสลามศึกษาและกฎหมายอิสลาม ซึ่งทำงานร่วมกันภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการดำเนินการสหกรณ์ (Hassama et al., 2018)

นอกจากนี้ Sani & Salaeming (2019) ได้วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย พบว่ามีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง แต่ยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะในด้านการกำกับดูแลและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์ Sani & Salaeming (2019) ยังชี้ให้เห็นถึงความท้าทายเฉพาะในการกำกับดูแลด้านชะรีอะฮ์ในบริบทไทย ได้แก่ด้านกฎหมายและนโยบาย ด้านภาษี ด้านการปฏิบัติงาน ด้านการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งรวมถึงการขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญด้านการเงินอิสลามและความไม่สอดคล้องระหว่างกฎหมายไทยและหลักชะรีอะฮ์ในบางประเด็น ในขณะที่สหกรณ์ในประเทศไทยมีหลักการพื้นฐานของบรรษัทภิบาลที่กำหนดโดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ แต่สำหรับสหกรณ์อิสลาม การกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์เป็นมิติเพิ่มเติมที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ซึ่งสร้างความท้าทายในการบูรณาการหลักการกำกับดูแลทั้งสองส่วนเข้าด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ แม้ว่าองค์กรระหว่างประเทศอย่าง AAOIFI และ IFSB ได้พัฒนามาตรฐานสำหรับการกำกับดูแลด้านชะรีอะฮ์ เพื่อให้สถาบันการเงินอิสลามทั่วโลกสามารถนำไปใช้เพื่อทำให้สถาบันการเงินดังกล่าวถูกต้องตามหลักการอิสลามอย่างแท้จริง แต่การนำมาตราฐานเหล่านี้มาปรับใช้ในบริบทของสหกรณ์อิสลามในประเทศไทยที่มีความหลากหลายในขนาดและทรัพยากรยังคงเป็นประเด็นที่ท้าทาย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ประเมินบทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ของสหกรณ์อิสลาม โดยใช้กรอบชะรีอะฮ์ภิบาลขององค์กรการบัญชีและการสอบบัญชีสำหรับสถาบันการเงินอิสลาม (AAOIFI) และคณะกรรมการบริการทางการเงินอิสลาม (IFSB)

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งศึกษาบทบาทของคณะกรรมการที่ปรึกษาด้านชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามของประเทศไทย ผู้วิจัยได้ทำการเลือกสหกรณ์อิสลามในจังหวัดที่มีสัดส่วนสาขาค่อนข้างมาก ได้แก่ จังหวัดยะลา ปัตตานี สตูล สงขลา กระบี่และภูเก็ต กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยสหกรณ์อิสลามทั้งสิ้น 13 แห่ง โดยแบ่งตามขนาดสินทรัพย์รวมเป็น 3 กลุ่มคือ สหกรณ์ขนาดใหญ่ (สินทรัพย์รวมมากกว่า 1,000 ล้านบาท) 5 แห่ง สหกรณ์ขนาดกลาง (สินทรัพย์รวม 100-1,000 ล้านบาท) 3 แห่ง และสหกรณ์ขนาดเล็ก

(สินทรัพย์รวมน้อยกว่า 100 ล้านบาท) 5 แห่ง (ดังแสดงในตารางที่ 1) เพื่อคงไว้ซึ่งจริยธรรมการวิจัยและการรักษาความเป็นส่วนตัวของหน่วยงานที่เข้าร่วมในการศึกษา ผู้วิจัยได้ใช้รหัสอักษร A ถึง M แทนชื่อจริงของสหกรณ์อิสลามที่เป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้เพื่อป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อภาพลักษณ์และการดำเนินงานของสหกรณ์ รวมถึงเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างตรงไปตรงมาโดยไม่ต้องกังวลถึงผลกระทบที่อาจตามมา

ตารางที่ 1 การแบ่งกลุ่มสหกรณ์อิสลามที่ใช้ในการวิจัยนี้ตามขนาดของสินทรัพย์รวม

ขนาดสหกรณ์	สหกรณ์	สินทรัพย์รวม (ปี 2566)
สหกรณ์ขนาดใหญ่ (สินทรัพย์รวมมากกว่า 1,000 ล้านบาท)	สหกรณ์ A จำกัด	1,092,540,103.87 บาท
	สหกรณ์ B จำกัด	2,907,028,684.38 บาท
	สหกรณ์ C จำกัด	2,756,995,307.58 บาท
	สหกรณ์ D จำกัด	1,442,439,503.94 บาท
	สหกรณ์ E จำกัด	2,377,190,259.91 บาท
สหกรณ์ขนาดกลาง (สินทรัพย์รวม 100 ล้านบาท - 1,000 ล้านบาท)	สหกรณ์ F จำกัด	620,556,405.56 บาท
	สหกรณ์ G จำกัด	393,798,255.58 บาท
	สหกรณ์ H จำกัด	462,024,184.36 บาท
สหกรณ์ขนาดเล็ก (สินทรัพย์รวมน้อยกว่า 100 ล้านบาท)	สหกรณ์ I จำกัด	38,132,796.83 บาท
	สหกรณ์ J จำกัด	62,990,441.18 บาท
	สหกรณ์ K จำกัด	35,503,333.60 บาท
	สหกรณ์ L จำกัด	55,118,435.13 บาท
	สหกรณ์ M จำกัด	23,147,323.57 บาท

ที่มา: Office of Agricultural Economics (n.d.)

การเก็บข้อมูลดำเนินการโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 25 คน ซึ่งดำรงตำแหน่งตั้งแต่ประธานกรรมการ กรรมการ ผู้จัดการ จนถึงรองผู้จัดการ การสัมภาษณ์ใช้แนวคำถามกึ่งโครงสร้าง โดยครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของคณะกรรมการที่ปรึกษาด้านชะรีอะฮ์ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของการวิจัย ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านข้อมูล ผู้วิจัย และวิธีการ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Constant Comparative Analysis) เพื่อจำแนกบทบาทของคณะกรรมการที่ปรึกษาด้านชะรีอะฮ์ตามกรอบการกำกับดูแลของ AAOIFI และ IFSB ใน 7 ด้าน ได้แก่ 1) การแต่งตั้ง 2) คุณสมบัติ 3) โครงสร้าง 4) การตรวจสอบและทบทวนด้านชะรีอะฮ์ 5) การกำกับดูแลด้านชะรีอะฮ์ 6) โครงสร้างทางกฎหมาย และ 7) ค่าตอบแทน

การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มจากการถอดเทปแบบคำต่อคำ (Verbatim Transcriptions) จากนั้นใช้การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างสหกรณ์ขนาดต่าง ๆ เพื่อหาความเหมือนและความแตกต่างในการปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงบทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในบริบทของสหกรณ์อิสลามในประเทศไทย

และเพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะในการพัฒนาระบบการกำกับดูแลด้านชะรีอะฮ์ที่เหมาะสมกับขนาดของสหกรณ์ และบริบทของประเทศไทยต่อไป

ผลการวิจัย

1. สหกรณ์อิสลามขนาดใหญ่

การแต่งตั้งที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามขนาดใหญ่มีลักษณะที่เป็นทางการและเป็นระบบมากกว่า โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาจำนวน 7 คน ซึ่งทั้งหมดเป็นบุคลากรภายในสหกรณ์เอง การที่เป็นบุคลากรภายในนี้ช่วยให้ที่ปรึกษามีความเข้าใจในการดำเนินงานของสหกรณ์อย่างลึกซึ้ง และสามารถให้คำแนะนำที่สอดคล้องกับบริบทการทำงานจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ “การที่มีคณะที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ 7 คน จากภายในองค์กรช่วยให้สามารถตอบสนองต่อประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็วและตรงจุด เพราะเข้าใจการดำเนินงานเป็นอย่างดี” (General Manager of Cooperative B Limited, personal communication, February 17, 2018)

คุณสมบัติของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดใหญ่มีความเข้มงวดและหลากหลาย โดยต้องมีความรู้ทางด้านชะรีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม) ฟิคว์มุอามาလာต (กฎหมายอิสลามว่าด้วยธุรกรรม) หรืออิสลามศึกษา หรือมีประสบการณ์การทำงานด้านสหกรณ์อิสลาม ความหลากหลายของคุณสมบัตินี้ช่วยให้คณะที่ปรึกษามีมุมมองที่ครอบคลุมทั้งในด้านหลักการศาสนาและการปฏิบัติงานจริง “ให้ความสำคัญกับทั้งความรู้ทางทฤษฎีและประสบการณ์จริง การผสมผสานนี้ช่วยให้สามารถจัดการกับความท้าทายที่ซับซ้อนในการดำเนินงานตามหลักชะรีอะฮ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ” (Chairman of the Shari’ah Advisory Board of Cooperative A Limited, personal communication, February 17, 2018)

โครงสร้างการทำงานของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดใหญ่อยู่ในรูปแบบของอนุกรรมการ ภายใต้ผู้จัดการใหญ่ “การเป็นอนุกรรมการภายใต้ผู้จัดการใหญ่ช่วยให้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจที่สำคัญ ทำให้มั่นใจได้ว่าทุกการดำเนินงานของสหกรณ์สอดคล้องกับหลักชะรีอะฮ์” (Member of the Shari’ah Advisory Board of Cooperative C Limited, personal communication, February 18, 2018)

ในด้านการตรวจสอบตามหลักชะรีอะฮ์ สหกรณ์ขนาดใหญ่มีการตรวจสอบบัญชีและงบการเงินก่อนการประชุมใหญ่สามัญประจำปี “แม้ว่ายังไม่มี การตรวจสอบด้านชะรีอะฮ์ (Shari’ah audit) อย่างเป็นทางการ แต่การตรวจสอบบัญชีและงบการเงินประจำปีก็ครอบคลุมประเด็นสำคัญด้านชะรีอะฮ์ เห็นความสำคัญและกำลังพัฒนาระบบการตรวจสอบให้ครอบคลุมมากขึ้น” (Internal Auditor Cooperative B Limited, personal communication, February 17, 2018)

ที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดใหญ่มีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแล “อิสระในการทำงานช่วยให้เราสามารถให้คำแนะนำที่ตรงไปตรงมาและเป็นกลาง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาความน่าเชื่อถือของสหกรณ์ในสายตาของสมาชิกและชุมชนมุสลิม” (Senior Shari’ah Advisor Cooperative D Limited, personal communication, February 16, 2018)

แม้ว่าบทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์จะมีความสำคัญ แต่ยังไม่มียกกฎหมายที่รองรับและกำหนดกรอบการทำงานอย่างชัดเจน “การขาดกรอบกฎหมายที่ชัดเจนเป็นความท้าทาย แต่พยายามสร้างแนวปฏิบัติที่ดีภายในองค์กรเพื่อให้การทำงานมีความชัดเจนและโปร่งใส” (Cooperative Legal Advisor E Co., Ltd., personal communication, February 17, 2018)

ในด้านค่าตอบแทน ที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดใหญ่ได้รับเบี้ยประชุมครั้งละ 1,000 บาท ซึ่งรวมเป็นเงิน 12,000 บาทต่อปี “แม้ว่าค่าตอบแทนอาจไม่สูงมากนัก แต่เรามองว่าเป็นการทำงานเพื่อชุมชนและศาสนา การได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการเงินอิสลามเป็นรางวัลที่มีค่ามากกว่าตัวเงิน” (Member of the Shari'ah Advisory Board of Cooperative A Limited, personal communication, February 17, 2018)

2. สหกรณ์อิสลามขนาดกลาง

การแต่งตั้งที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามขนาดกลางมีความคล้ายคลึงกับสหกรณ์ขนาดใหญ่ แต่มีความยืดหยุ่นมากกว่า “การมีที่ปรึกษาทั้งจากภายในและภายนอกช่วยให้มีมุมมองที่หลากหลาย ทำให้การตัดสินใจรอบคอบและสมเหตุสมผลมากขึ้น” (Chairman of the Board of Directors of Cooperative F Cooperative Limited, personal communication, January 14, 2018) โดยประกอบด้วยคณะกรรมการจำนวน 5 คน ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างบุคลากรภายในและภายนอกสหกรณ์ในสัดส่วน 3:2 การผสมผสานนี้ช่วยให้เกิดความสมดุลระหว่างความเข้าใจในการดำเนินงานภายในและมุมมองที่เป็นกลางจากภายนอก

คุณสมบัติของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดกลางยังคงเน้นความรู้ทางด้านชะรีอะฮ์ พิกฮ์มูอา มาลาต หรืออิสลามศึกษา “การเปิดโอกาสให้ผู้รู้ในชุมชนเข้ามาเป็นที่ปรึกษาช่วยให้เข้าถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีค่า ซึ่งบางครั้งไม่สามารถหาได้จากตำราเรียน” (Manager of Cooperative F Limited, personal communication, January 14, 2018) การเปิดกว้างนี้ช่วยให้สหกรณ์สามารถดึงดูดผู้มีความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลาย

โครงสร้างการทำงานของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดกลางอยู่ในรูปแบบของอนุกรรมการ ภายใต้คณะกรรมการดำเนินงาน “แม้ว่าจะเป็นอนุกรรมการ แต่การที่สามารถถ่วงถ่วงประเด็นด้านชะรีอะฮ์ ก่อนเข้าที่ประชุมคณะกรรมการบริหารช่วยให้มั่นใจว่าทุกการตัดสินใจผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบ” (One of the Sharia consultants of G Cooperative Limited, personal communication, January 15, 2018)

การตรวจสอบตามหลักชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดกลางยังคงมีการตรวจสอบบัญชีและงบการเงินก่อนการประชุมใหญ่สามัญประจำปี “กำลังพิจารณาการนำระบบการตรวจสอบด้านชะรีอะฮ์ (Shari'ah audit) มาใช้ในอนาคต แต่ในปัจจุบัน เราพยายามทำให้การตรวจสอบทางการเงินของเราครอบคลุมประเด็นด้านชะรีอะฮ์ให้มากที่สุด” (Finance Manager of Cooperative H Limited, personal communication, February 10, 2018)

ที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดกลางมีส่วนสำคัญในการกำกับดูแล “การมีที่ปรึกษาจากภายนอกช่วยให้เรามีมุมมองที่เป็นกลางมากขึ้น แต่ก็ทำทลายในการประสานงานให้มีประสิทธิภาพ เราต้องพัฒนาระบบการสื่อสารที่ดีขึ้นเพื่อให้การกำกับดูแลมีประสิทธิภาพสูงสุด ” (One of the board members of Cooperative H, personal communication, February 10, 2018)

เช่นเดียวกับสหกรณ์ขนาดใหญ่ ยังไม่มีข้อกำหนดที่รองรับและกำหนดกรอบการทำงาน “เราหวังว่าจะมีกรอบกฎหมายที่ชัดเจนในอนาคต แต่ในขณะนี้ เราพยายามสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างที่ปรึกษาและคณะกรรมการเกี่ยวกับบทบาทและความรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย ” (Cooperative Legal Advisor H Co., Ltd., personal communication, February 10, 2018)

ในด้านคำตอบแทน ที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดกลางได้รับเชิญประชุมในอัตราเดียวกับสหกรณ์ขนาดใหญ่ “เราพยายามจัดสรรงบประมาณให้เหมาะสมสำหรับคำตอบแทนที่ปรึกษา แม้จะไม่สูงมาก แต่เราเชื่อว่าการให้ความสำคัญกับงานนี้จะช่วยรักษาคุณภาพของคำแนะนำที่เราได้รับ ” (Treasurer of G Cooperative Limited, personal communication, January 15, 2018)

3. สหกรณ์อิสลามขนาดเล็ก

การแต่งตั้งที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามขนาดเล็กมีลักษณะที่เรียบง่ายและยืดหยุ่นมากกว่า “แม้ว่าเราจะมีที่ปรึกษาเพียง 1-2 คน แต่การเลือกผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกช่วยให้เราได้รับมุมมองที่เป็นกลางและความรู้ใหม่ๆ ที่เราอาจไม่มีภายในองค์กร ” (Chairman of Cooperative I Limited, personal communication, January 15, 2018) การเลือกใช้ที่ปรึกษาจากภายนอกนี้อาจเป็นผลมาจากข้อจำกัดด้านทรัพยากรและขนาดของสหกรณ์

คุณสมบัติของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดเล็กยังคงต้องมีความรู้ทางด้านชะรีอะฮ์ พิภษุมุอา มาลาต หรืออิสลามศึกษา “อาจมีข้อจำกัดด้านทรัพยากร แต่ไม่ประนีประนอมเรื่องคุณภาพของที่ปรึกษา ความรู้ด้านชะรีอะฮ์และประสบการณ์ยังคงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ” (One of the cooperative directors of Cooperative I Limited, personal communication, January 15, 2018)

โครงสร้างการทำงานของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดเล็กมีความไม่เป็นทางการมากกว่า “การติดต่อที่ปรึกษาเป็นการส่วนตัวอาจดูไม่เป็นทางการ แต่มันช่วยให้สามารถขอคำปรึกษาได้อย่างรวดเร็วและตรงประเด็น ซึ่งสำคัญมากสำหรับสหกรณ์ขนาดเล็ก ” (Manager of Cooperative J Limited, personal communication, January 16, 2018)

การตรวจสอบตามหลักชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดเล็กยังคงมีการตรวจสอบบัญชีและงบการเงิน “ยังไม่มีระบบการตรวจสอบด้านชะรีอะฮ์ (Shari'ah audit) ที่เป็นทางการ แต่พยายามให้ที่ปรึกษาของเรามีส่วนร่วมในการตรวจสอบบัญชีและงบการเงินประจำปีเพื่อให้มั่นใจว่าเราปฏิบัติตามหลักชะรีอะฮ์ ” (Accounting Manager of Cooperative I Limited, personal communication, January 15, 2018)

ที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์ขนาดเล็กมีส่วนในการกำกับดูแลสหกรณ์ตามหลักชะรีอะฮ์เพียงเล็กน้อย “แม้ว่าบทบาทของที่ปรึกษาจะจำกัด แต่พยายามนำคำแนะนำของพวกเขามาใช้ในการตัดสินใจ

สำคัญทุกครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่ายังคงดำเนินงานตามหลักชะรีอะฮ์” (Chairman of the Board of Directors of Cooperative M, personal communication, January 15, 2018)

เช่นเดียวกับสหกรณ์ขนาดใหญ่และขนาดกลาง สหกรณ์อิสลามขนาดเล็กยังไม่มีข้อกำหนดที่รองรับการทำงาน “การไม่มีกรอบกฎหมายที่ชัดเจนเป็นความท้าทาย แต่เราพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับที่ปรึกษาและให้ความสำคัญกับคำแนะนำของพวกเขา แม้จะไม่มีข้อผูกมัดทางกฎหมาย” (Manager of Cooperative J Limited, personal communication, January 16, 2018)

ในด้านค่าตอบแทน สหกรณ์ขนาดเล็กไม่มีการจ่ายค่าตอบแทน “แม้ว่าไม่สามารถจ่ายค่าตอบแทนให้กับที่ปรึกษาได้ แต่เราพยายามแสดงความขอบคุณในรูปแบบอื่น เช่น การยกย่องในที่สาธารณะและการสนับสนุนกิจกรรมของพวกเขาในชุมชน” (Chairman of Cooperative M, personal communication, January 16, 2018)

ตารางที่ 2 สรุปผลการศึกษาบทบาทที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามแต่ละขนาด

บทบาทของที่ปรึกษา	สหกรณ์ขนาดใหญ่	สหกรณ์ขนาดกลาง	สหกรณ์ขนาดเล็ก
1. การแต่งตั้ง (Appointment)	ที่ปรึกษาจะอยู่ในรูปหมู่คณะ จำนวน 7 คน เป็นบุคลากรในสหกรณ์	ที่ปรึกษาจะอยู่ในรูปหมู่คณะ จำนวน 5 คน เป็นบุคลากรในและภายนอกสหกรณ์ สัดส่วน 3:2	ที่ปรึกษาจะมีเพียง 1-2 คน เป็นนักวิชาการภายนอกสหกรณ์
2. คุณสมบัติ (Qualification)	มีความรู้ทางด้านชะรีอะฮ์หรือฟิกฮ์มูอามาลาหรืออิสลามศึกษาหรือประสบการณ์การทำงานด้านสหกรณ์อิสลาม	มีความรู้ทางด้านชะรีอะฮ์หรือฟิกฮ์มูอามาลาหรืออิสลามศึกษาหรือเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับของชุมชน	มีความรู้ทางด้านชะรีอะฮ์หรือฟิกฮ์มูอามาลาหรืออิสลามศึกษา
3. โครงสร้าง (Structure)	เป็นอนุกรรมการภายใต้ผู้จัดการใหญ่ กลั่นกรองประเด็นด้านชะรีอะฮ์ก่อนเข้าที่ประชุมคณะกรรมการบริหาร	เป็นอนุกรรมการภายใต้คณะกรรมการดำเนินงาน กลั่นกรองประเด็นด้านชะรีอะฮ์ก่อนเข้าที่ประชุมคณะกรรมการบริหาร	ประธานคณะกรรมการบริหารจะติดต่อที่ปรึกษาด้านชะรีอะฮ์เพื่อขอคำแนะนำเป็นการส่วนตัว เมื่อมีประเด็นด้านชะรีอะฮ์
4. การตรวจสอบ (Shari'ah Review & Audit)	มีการตรวจสอบบัญชีและงบการเงินก่อนประชุมใหญ่สามัญทุกปี แต่ไม่มีรายงานการทำ Shari'ah Audit	มีการตรวจสอบบัญชีและงบการเงินก่อนประชุมใหญ่สามัญทุกปี แต่ไม่มีรายงานการทำ Shari'ah Audit	มีการตรวจสอบบัญชีและงบการเงินก่อนประชุมใหญ่สามัญทุกปี แต่ไม่มีรายงานการทำ Shari'ah Audit
5. ชารีอะฮ์ภิบาล (Shari'ah Governance)	ที่ปรึกษามีส่วนในการกำกับดูแลสหกรณ์ตามหลักชะรีอะฮ์ มีอิสระในการทำงาน	ที่ปรึกษามีส่วนในการกำกับดูแลสหกรณ์ตามหลักชะรีอะฮ์ มีอิสระในการทำงาน	ที่ปรึกษามีส่วนในการกำกับดูแลสหกรณ์ตามหลักชะรีอะฮ์เพียงเล็กน้อย
6. ข้อกำหนดารองรับ (Legislative Infrastructure)	ไม่มีข้อกำหนดารองรับและกำหนดกรอบการทำงานของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์	ไม่มีข้อกำหนดารองรับและกำหนดกรอบการทำงานของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์	ไม่มีข้อกำหนดารองรับและกำหนดกรอบการทำงานของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์

บทบาทของที่ปรึกษา	สหกรณ์ขนาดใหญ่	สหกรณ์ขนาดกลาง	สหกรณ์ขนาดเล็ก
7. ค่าตอบแทน (Remuneration)	มีค่าตอบแทนเป็นเบี้ยประชุม ครั้งละ 1,000 บาท รวม 12,000 บาทต่อปี	มีค่าตอบแทนเป็นเบี้ยประชุม ครั้งละ 1,000 บาท รวม 12,000 บาทต่อปี	ไม่มีค่าตอบแทน

(ที่มา: Author's analysis)

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในบทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ระหว่างสหกรณ์อิสลามขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็กในประเทศไทย โดยพบว่าขนาดของสหกรณ์มีผลต่อโครงสร้าง ขอบเขตความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพในการทำงานของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Arifin et al. (2021) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ของขนาดของธนาคารอิสลามและคณะกรรมการชะรีอะฮ์ในประเทศอินโดนีเซีย และพบว่าขนาดขององค์กรมีผลต่อความซับซ้อนของโครงสร้างคณะที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ และการศึกษาในธนาคารอิสลามกว่า 113 แห่ง ใน 23 ประเทศของ Nomran & Haron (2020) ที่ระบุว่าคณะกรรมการชะรีอะฮ์ขนาดเล็กช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของธนาคารอิสลามได้ดีกว่าคณะกรรมการขนาดใหญ่ โดยจำนวนที่เหมาะสมควรอยู่ระหว่าง 3-6 คน หรือจะให้เจาะจงไปเลยคือ 5 คน

ในสหกรณ์ขนาดใหญ่ พบว่ามีการจัดตั้งคณะที่ปรึกษาชะรีอะฮ์อย่างเป็นทางการ ประกอบด้วยสมาชิก 7 คนที่เป็นบุคลากรภายในองค์กร ซึ่งช่วยให้การตัดสินใจและการให้คำปรึกษาเป็นไปอย่างรวดเร็วและสอดคล้องกับการดำเนินงานของสหกรณ์ อย่างไรก็ตาม การพึ่งพาเฉพาะบุคลากรภายในอาจจำกัดมุมมองและความเป็นอิสระในการให้คำปรึกษา ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรระมัดระวังในการพัฒนาระบบการกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์

การพึ่งพาเฉพาะมุมมองภายในอาจนำไปสู่การประนีประนอมในประเด็นที่อ่อนไหว โดยเฉพาะในกรณีที่ผลประโยชน์ทางธุรกิจขัดแย้งกับหลักการชะรีอะฮ์อย่างเคร่งครัด ตัวอย่างที่พบ ได้แก่ การตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายการจ้างรางวัลสำหรับผู้ฝากเงิน ซึ่งบางมุมมองทางศาสนาบางทัศนะเห็นว่าเข้าข่ายการพนัน แต่ถูกอนุมัติโดยคณะที่ปรึกษาภายในด้วยเหตุผลทางการตลาด หรือการใช้หลักบัญชี อัลอีนะฮ์ที่นักวิชาการบางกลุ่มไม่เห็นด้วย เนื่องจากอาจมีลักษณะคล้ายกับดอกเบี้ยที่แฝงอยู่ ความท้าทายนี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างกลไกวงดุลที่มีประสิทธิภาพเพื่อรักษาความน่าเชื่อถือและความซื่อตรงต่อหลักการศาสนา

สำหรับสหกรณ์ขนาดกลาง มีรูปแบบที่ผสมผสานมากขึ้น โดยมีที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ 5 คน ซึ่งประกอบด้วยบุคลากรทั้งจากภายในและภายนอกองค์กร การผสมผสานนี้ช่วยให้เกิดมุมมองที่หลากหลายและสมดุล แม้จะได้รับประโยชน์จากมุมมองที่หลากหลายและสมดุล แต่กลับเผชิญความท้าทายในการประสานงานและการสื่อสารระหว่างที่ปรึกษาทั้งสองกลุ่ม กรณีศึกษาของสหกรณ์ G และ H แสดงให้เห็นถึงความล่าช้าในกระบวนการตัดสินใจเมื่อเกิดความเห็นที่แตกต่างระหว่างที่ปรึกษาภายในและภายนอก โดยเฉพาะในประเด็นที่มีความเห็นทางศาสนาที่หลากหลาย สอดคล้องกับงานวิจัยของ Khan et al. (2024) ที่ศึกษาในประเทศ

ปาภิสถาน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของเราชี้ให้เห็นถึงความท้าทายในการประสานงานที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งเป็นประเด็นที่ไม่ได้รับการกล่าวถึงมากนักในงานวิจัยก่อนหน้านี้ ในส่วนของสหกรณ์ขนาดเล็ก พบว่ามีข้อจำกัดอย่างมากในการจัดการบทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ โดยมีที่ปรึกษาเพียง 1-2 คนที่เป็นนักวิชาการจากภายนอก ซึ่งแม้จะช่วยให้ได้รับมุมมองที่เป็นกลางและความรู้เฉพาะทาง แต่อาจส่งผลให้การกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์มีข้อจำกัดและไม่ต่อเนื่อง ดังที่พบในกรณีของสหกรณ์ I, J และ M ที่ประสบปัญหาในการขอคำปรึกษาอย่างทันท่วงทีเมื่อเกิดประเด็นปัญหาเร่งด่วน เช่น การหักค่าปรับกรณีผิดนัดชำระ ซึ่งต้องการการตีความทางศาสนาที่ละเอียดอ่อน โดยเฉพาะในประเด็นที่อาจเข้าข่ายริบา (ดอกเบี้ย)

ผลกระทบของขนาดสหกรณ์ยังส่งผลต่อความสามารถในการจ่ายค่าตอบแทน โดยพบว่าสหกรณ์ขนาดใหญ่และขนาดกลางมีการจ่ายค่าตอบแทนในรูปแบบของเบี้ยประชุม ในขณะที่สหกรณ์ขนาดเล็กไม่มีการจ่ายค่าตอบแทน จากผลการศึกษาของ Minaryanti & Mihajat (2024) พบว่าสิ่งนี้มีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของธนาคารอิสลามในประเทศอินโดนีเซีย ความแตกต่างนี้อาจส่งผลต่อการดึงดูดและรักษาผู้เชี่ยวชาญที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะในสหกรณ์ขนาดเล็ก

ประเด็นสำคัญที่พบในทุกขนาดของสหกรณ์คือ การขาดกรอบกฎหมายที่ชัดเจนในการกำหนดบทบาทและอำนาจหน้าที่ของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานของที่ปรึกษาและการกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์ ประการแรก ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในขอบเขตอำนาจและความรับผิดชอบ ส่งผลให้การตัดสินใจและคำแนะนำของที่ปรึกษาอาจไม่มีผลผูกพันทางกฎหมายต่อการดำเนินงานของสหกรณ์ ประการที่สอง อาจส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของระบบการเงินอิสลามในสายตาของสมาชิกและสาธารณชน เนื่องจากไม่มีมาตรฐานที่ชัดเจนในการประเมินว่าการดำเนินงานของสหกรณ์เป็นไปตามหลักชะรีอะฮ์อย่างแท้จริงหรือไม่

นอกจากนี้ การไม่มีข้อกำหนดทางกฎหมายเกี่ยวกับการตรวจสอบด้านชะรีอะฮ์ (Shari'ah audit) อย่างเป็นทางการ ทำให้ขาดกลไกในการตรวจสอบและรับรองการปฏิบัติตามหลักชะรีอะฮ์อย่างเป็นระบบ ซึ่งแตกต่างจากผลการศึกษาของ Minaryanti & Mihajat (2024) ที่พบว่าสถาบันการเงินอิสลามในอินโดนีเซียมีการดำเนินการตรวจสอบด้านชะรีอะฮ์ (Shari'ah audit) อย่างเข้มงวด ความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนากรอบกฎหมายและระบบการตรวจสอบที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

โดยสรุป ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาระบบการกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์ที่เหมาะสมกับขนาดและทรัพยากรของสหกรณ์แต่ละประเภท รวมถึงการสร้างกรอบกฎหมายที่ชัดเจนเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพและความน่าเชื่อถือของระบบการเงินอิสลามในประเทศไทย การเปรียบเทียบกับงานวิจัยก่อนหน้าช่วยให้เห็นถึงความคล้ายคลึงในแนวโน้มโดยรวมของการกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์ในสถาบันการเงินอิสลาม และความแตกต่างที่เกิดจากบริบทเฉพาะของประเทศไทย ซึ่งมีระบบการเงินอิสลามที่ยังอยู่ในช่วงของการพัฒนาและมีมุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อย การพัฒนากรอบกฎหมายและแนวทางการกำกับดูแล

ที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการยกระดับมาตรฐานการดำเนินงานของสหกรณ์อิสลามในประเทศไทยและเสริมสร้างความเชื่อมั่นในระบบการเงินอิสลามโดยรวม

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาบทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในการกำกับดูแลสหกรณ์อิสลามในประเทศไทยได้เผยให้เห็นถึงความท้าทายและโอกาสในการพัฒนาระบบการเงินอิสลามในบริบทที่มุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อย ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าขนาดของสหกรณ์มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อโครงสร้าง ขอบเขตความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพในการทำงานของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์

สหกรณ์ขนาดใหญ่มีความได้เปรียบในด้านทรัพยากรและโครงสร้างที่เป็นทางการ แต่ก็เผชิญกับความท้าทายในการรักษาความเป็นอิสระของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ ในขณะที่สหกรณ์ขนาดกลางมีความยืดหยุ่นมากกว่าด้วยการผสมผสานที่ปรึกษาจากภายในและภายนอก แต่ก็ต้องจัดการกับความซับซ้อนในการประสานงานสำหรับสหกรณ์ขนาดเล็ก แม้จะมีข้อจำกัดด้านทรัพยากร แต่ก็มีโอกาสในการได้รับมุมมองที่เป็นกลางจากที่ปรึกษาภายนอก

ประเด็นสำคัญที่พบในทุกขนาดของสหกรณ์คือ การขาดกรอบกฎหมายที่ชัดเจนในการกำหนดบทบาทและอำนาจหน้าที่ของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและความน่าเชื่อถือในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ การไม่มีการตรวจสอบด้านชะรีอะฮ์ (Shari'ah audit) ที่เป็นทางการยังเป็นช่องว่างสำคัญในการกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์ ประเด็นเหล่านี้เติมเต็มช่องว่างการวิจัยก่อนหน้านี้ที่ระบุไว้เกี่ยวกับความไม่ชัดเจนในบทบาทและความรับผิดชอบของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในบริบทของประเทศไทย

ผลการศึกษานี้มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาระบบการเงินอิสลามในประเทศไทย โดยชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนารอบกฎหมายและแนวทางการกำกับดูแลที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย ซึ่งมีมุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อยและมีระบบการเงินอิสลามที่ยังอยู่ในช่วงของการพัฒนา การสร้างมาตรฐานและแนวปฏิบัติที่ชัดเจนสำหรับที่ปรึกษาชะรีอะฮ์จะช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือและประสิทธิภาพของระบบโดยรวม

ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาระบบการกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามไทย มีดังนี้

- 1) พัฒนารอบกฎหมายที่ชัดเจนสำหรับบทบาทและความรับผิดชอบของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ โดยคำนึงถึงความแตกต่างในขนาดและทรัพยากรของสหกรณ์
- 2) สร้างระบบการตรวจสอบด้านชะรีอะฮ์ (Shari'ah audit) ที่เป็นมาตรฐานและเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย เริ่มจากการพัฒนารอบการตรวจสอบที่ชัดเจน ซึ่งรวมถึงการกำหนดขอบเขต วิธีการ และเครื่องมือมาตรฐานสำหรับการตรวจสอบที่ครอบคลุมทุกด้านของการดำเนินงาน ควบคู่ไปกับการพัฒนาบุคลากรด้านการตรวจสอบผ่านการฝึกอบรมเฉพาะทางและการสร้างระบบการรับรองมาตรฐานผู้ตรวจสอบ นอกจากนี้ ต้องมีการพัฒนากลไกการรายงานและติดตามผลที่มีประสิทธิภาพและโปร่งใส พร้อมทั้งสร้างความ

ร่วมมือระหว่างหน่วยงานกำกับดูแลภายนอกเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และแนวปฏิบัติที่ดี การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาสนับสนุนการตรวจสอบ ท้ายที่สุด การประเมินประสิทธิผลของระบบการตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอผ่านตัวชี้วัดที่ชัดเจนและการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกจะช่วยให้ระบบการตรวจสอบมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้อย่างแท้จริง

3) พัฒนาโครงสร้างค่าตอบแทนที่เหมาะสมสำหรับที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ โดยเฉพาะในสหกรณ์ขนาดเล็ก เพื่อดึงดูดและรักษาผู้เชี่ยวชาญที่มีคุณภาพ

4) ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสหกรณ์ โดยเฉพาะสหกรณ์ขนาดเล็ก เพื่อแบ่งปันทรัพยากรและความเชี่ยวชาญด้านที่ปรึกษาชะรีอะฮ์

5) พัฒนาโปรแกรมฝึกอบรมเฉพาะทางสำหรับคณะกรรมการบริหารและที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ เพื่อเสริมสร้างความรู้และทักษะในการกำกับดูแลตามหลักชะรีอะฮ์

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้มีข้อจำกัดบางประการที่ควรพิจารณาในการตีความผลการวิจัย เช่น การมุ่งเน้นเฉพาะสหกรณ์อิสลาม ไม่ได้ครอบคลุมถึงสถาบันการเงินอิสลามประเภทอื่น และการเป็นการศึกษา ณ จุดเวลาหนึ่ง ไม่ได้ติดตามการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว สำหรับการวิจัยในอนาคต มีข้อเสนอแนะดังนี้

1) การศึกษาความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ต่อที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ของสหกรณ์อิสลามในประเทศไทย

2) ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามกับสถาบันการเงินอิสลามประเภทอื่นในประเทศไทย

3) วิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับผลกระทบของการขาดกรอบกฎหมายต่อการตัดสินใจและการดำเนินงานของสหกรณ์อิสลาม

4) ศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาระบบการตรวจสอบด้านชะรีอะฮ์ (Shari'ah audit) ที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

5) วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาโมเดลความร่วมมือระหว่างสหกรณ์อิสลามขนาดเล็ก

6) ศึกษาระยะยาวเพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงของบทบาทที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ในสหกรณ์อิสลามไทย การวิจัยในประเด็นเหล่านี้จะช่วยเพิ่มพูนความเข้าใจและนำไปสู่การพัฒนาการเงินอิสลามในประเทศไทยอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และกฎหมายของประเทศ

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณสถาบันฮาลาล มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ได้ให้การสนับสนุนทุนวิจัยในครั้งนี้ (รหัสโครงการวิจัย ISL591096S) และขอขอบคุณคณะกรรมการบริหาร ที่ปรึกษาชะรีอะฮ์ และเจ้าหน้าที่ทุกท่านของสหกรณ์อิสลามในพื้นที่ภาคใต้ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูล

เอกสารอ้างอิง

- Albarrak, H., & El-Halaby, S. (2019). AAOIFI governance standards: Sharia disclosure and financial performance for Islamic banks. *Journal of governance & regulation*, 8(1), 19-37. https://doi.org/10.22495/jgr_v8_i1_p2
- Alsartawi, A. M., Reyad, S., & Madbouly, A. (2022). Shariah, presentation and content dimensions of web 2.0 applications and the firm value of Islamic financial institutions in the GCC countries. *Journal of Islamic Marketing*, 13(9), 1988-2005. <https://doi.org/10.1108/JIMA-02-2019-0020>
- Alumni Arab Students Association of Thailand. (2022). *Prá má-hăa kam-pee an gù r aan próm kwaam măai paa-săa tai* [The Holy al-Qur'ān with Thai Translation]. Kingdom of Saudi Arabia (Al-Madīnah al-Munawwarah)
- Arifin, R., Rosadi, S., Nugroho, A., & Wahyuningsih, T. (2021). Characteristics of the Sharia supervisory board, Sharia company size, Zakah, and Islamic social reporting on Sharia banks in Indonesia. *Falah: Jurnal Ekonomi Syariah*, 6(2), 15-28. <https://doi.org/10.22219/jes.v6i1.17100>
- Cooperative Promotion Department. (n.d.). *Thaan khǎo-mūn săa-rá-sǎn-thêet thîe kàaw-khâaw gáp sà-hà-kon Islam* [Islamic cooperative information database]. https://cttc18.cttc.cpd.go.th/content_page/item/318-Islamic_Cooperative_Information_Database.html
- Garas, S. N., & Pierce, C. (2010). Shari'a supervision of Islamic financial institutions. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 18(4), 386-407. <https://doi.org/10.1108/13581981011093695>
- Hasan, Z. B. (2009). Regulatory framework of Shari'ah governance system in Malaysia, GCC countries and the UK. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 3(2), 1-35. <https://ssrn.com/abstract=2196825>
- Hassama, A., Matae, A., Alfariti, A., & Cheni, H. (2018). Shari'ah governance structure of Islamic financial cooperatives in Krabi and Phuket provinces, Thailand. In *Proceedings of the 9th Hatyai National and International Conference (Vol. 9, No. 1, pp. 661-672)*. Hatyai University. <https://tinyurl.com/3sv9m5b4>
- Khan, I., Khan, I. U., Uddin, M. J., Khan, S. U., & Marwat, J. (2024). Diversity of Shari'ah supervisory board and the performance of Islamic banks: evidence from an emerging

- economy of Pakistan. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 15(1), 1-31. <https://doi.org/10.1108/JIABR-09-2021-0240>
- Malkawi, B. H. (2013). Shari'ah board in the governance structure of Islamic financial institutions. *The American Journal of Comparative Law*, 61(3), 539-578. <https://doi.org/10.1093/ajcl/61.3.539>
- Minaryanti, A. A., & Mihajat, M. I. S. (2024). A systematic literature review on the role of Sharia governance in improving financial performance in Sharia banking. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 15(4), 553-568. <https://doi.org/10.1108/JIABR-08-2022-0192>
- Nomran, N. M., & Haron, R. (2020). Shari'ah supervisory board's size impact on performance in the Islamic banking industry: an empirical investigation of the optimal board size across jurisdictions. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 11(1), 110-129. <https://doi.org/10.1108/JIABR-05-2017-0070>
- Office of Agricultural Economics. (n.d.). Big data information system of the cooperative promotion department. <https://bigdata.cpd.go.th/>
- Reuters, T. (2023). *ICD Thomson Reuters Islamic finance development report 2023: global transformation*. https://solutions.lseg.com/IslamicFinance_ICD_LSEG
- Sani, I., & Salaeming, M. (2019). Conditions and problems of Shari'ah supervision in Islamic bank of Thailand. *Journal of Yala Rajabhat University*, 14(2), 288-298. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/yru_human/article/view/164382
- Sulong, M., & Laeheem, K. (2018). Causal factors which influence Islamic cooperative performance in Thailand. *NIDA Development Journal*, 58(3), 108-129. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NDJ/article/view/156585>
- Wahab, H. A., & Roslan, M. N. I. M. (2021). The comparative performance of Islamic and conventional banks: a meta-analysis. *Middle East Journal of Management*, 8(2-3), 199-218. <https://doi.org/10.1504/MEJM.2021.10036652>
- World Bank, & Islamic Development Bank Group. (2017). *Global report on Islamic finance: Islamic finance - a catalyst for shared prosperity?*. Washington, DC. <http://hdl.handle.net/10986/25738>